

Grensverkenningen tussen pers en politiek tijdens de rooms-rode coalitie.

Dr. J.M.H.J. Hemels

De verkiezingen voor de Tweede Kamer en de kabinetsformaties genieten nog steeds bijzondere aandacht van de massamedia waaronder de dagbladen. De zes grote landelijke dagbladen¹ besteedden in de periode van 2 januari tot en met 22 mei 1986 gezamenlijk 282 pagina's aan de laatste parlamentsverkiezingen. Met betrekking tot de daarop gevolgde kabinetsformatie werden van 24 mei tot en met 30 juni 52 pagina's gevuld en toen duurde het nog tot medio juli, voordat er een nieuw kabinet was geformeerd.²

Politieke partijen hechten bij het naderen van Tweede-Kamerverkiezingen extra veel belang aan de verslaggeving van pers en omroep. Opmerkelijk daarbij is, dat het voor de beeldvorming rond een partij en haar lijsttrekker zo belangrijk geachte NOS-journaal vergeleken met de grote landelijke dagbladen in de verslaggeving van de verkiezingscampagne een aantal zwakke punten vertoont. Op de voorpagina's van deze kranten stonden in de verkiezingstijd van 1982 dezelfde issues en dezelfde partijen en lijsttrekkers als in het journaal centraal. De onderzochte dagbladen onderscheidden zich echter van het journaal, doordat hun informatieverstrekking minder fragmentarisch was. Bovendien slaagden de kranten er beter in de verschillen en overeenkomsten tussen de belangrijkste partijen op de voorpagina aan te geven. De kranten voldeden daardoor beter aan het 'democratisch ideaal-criterium'. Onderzoeker Ph. van Praag doelt met dit beoordelingscriterium op de vraag, of een redactie het wel of niet tot haar taak rekent de kiezers zo volledig mogelijk te informeren over de verschillen en de overeenkomsten tussen de belangrijkste partijen op enkele essentiële beleidsterreinen. Als andere criteria werden gehanteerd: de nieuwswaarde, de evenwichtige verdeling van de aandacht over de belangrijkste partijen en de voorkeur voor de presentatie van de inhoudelijke, politieke, beleidspunten van de partijen in plaats van de verslaggeving van rituele campagne-activiteiten. Het journaal bleek in 1982 een beleid te hebben gevoerd, dat slechts op een punt leidde tot een van de voorpagina's van het Algemeen Dagblad, De Telegraaf, NRC Handelsblad, Trouw en De Volkskrant afwijkend beeld. Deze dagbladen zijn er volgens het onderzoeksverslag van

---

¹ Het gaat om De Telegraaf, Algemeen Dagblad, de Volkskrant, NRC Handelsblad, Het Parool en Trouw.

² Berekeningen van 'Zomaar een lezer' in De Journalist, 37/1986, nr. 14 van 25 augustus 1986, p. 19. Aan de gemeenteraadsverkiezingen besteedden de in noot 1 genoemde dagbladen van 2 januari tot en met 25 maart 1986 gezamenlijk 93,5 pagina's. Ter vergelijking: de Mundial Mexico kreeg meer dan 200 pagina's. In totaal werden in het eerste half jaar van 1986 369 politieke prenten afgedrukt. Daarin kwam Lubbers 57 keer voor, gevolgd door Den Uyl en Nijpels (ieder 42 keer).

Van Praag in geslaagd meer aandacht te geven aan de standpunten van de verschillende grote politieke partijen. Vanuit het oogpunt van het functioneren van de parlementaire democratie zou het NOS-journaal minder dan de onderzochte kranten hebben gepresteerd.³

Voor de discussie over de rol van de media in de parlementaire democratie zijn uiteraard ook andere media-inhouden dan die van voorpagina's van veel gelezen dagbladen en van het NOS-journaal van belang.⁴ Als bijvoorbeeld politici 'de provincie' intrekken, worden regionale dagbladen een belangrijke(r) factor in het politieke proces, zo stelde een aantal parlementaire journalisten naar aanleiding van de recente Tweede-Kamerverkiezingen vast.⁵

Voor het wezen van de democratie en met name voor de relatie tussen de kiezer en de beleidsvorming heeft de pers ook buiten de verkiezingstijd nog steeds betekenis. Anders dan dertig jaar geleden is er geen sprake meer van een situatie van 'ieder dagblad in een hokje, de een bij Bruins Slot op schoot, de ander bij Romme'.⁶ De politieke journalistiek heeft zich verregaand geemancipeerd van dergelijke politieke leiders. De genoemden, maar ook mr. P.J. Oud (VVD), dr. J. Schouten (ARP), H.W. Tilanus (CHU) en J. Burger (PvdA), hadden een hechte band met de kiezers, die door de parlementaire journalistiek werd geeerbiedigd, zelfs bevestigd en versterkt.⁷ Mede onder invloed van de ontvoogding van de zuilgebonden dagbladpers is de politieke cultuur in de laatste twintig jaar sterk veranderd. De processen van verandering en vernieuwing manifesteerden zich sinds het midden van de jaren zestig. Toch kan men de jaren vijftig beschouwen als het decennium waarin pers en politiek zich op een nieuwe onderlinge verhouding begonnen voor te bereiden.⁸

---

³ Zie voor het onderzoeksverslag: Ph. van Praag, Het NOS-journaal in de verkiezingstijd, in: *Massacommunicatie*, 14/1986, nr. 1, pp. 18-29.

⁴ Vgl. J.M.H.J. Hemels, De rol van de media in de parlementaire democratie, in: R. Koole (red.), *Binnenhof binnenste buiten. Slagen en falen van de Nederlandse parlementaire democratie*, Weesp 1986, pp. 104-112.

⁵ Discussie over politieke journalistiek, verslagen door M. de Kroon en F. Hoyneck van Papendrecht, onder de titel 'De vreemdsoortige discrepantie tussen peilingen, pers en uitslag' voor *De Journalist*, 37/1986, nr. 12 van 14 juli 1986, pp. 16-19, met name pp. 16-17.

⁶ Aldus H. Goessens, parlementair redacteur van *De Volkskrant* in het in noot 5 genoemde interview, p. 18.

⁷ B. Biesheuvel wijst in een interview met P. van der Klugt en Jan Tromp, verschenen in de *Haagse Post* van 19 juli 1986, pp. 13-16, hier p. 15, op het feit dat deze politieke leiders vanuit het parlement en niet vanuit de ministerraad opereerden.

⁸ Vgl. J. Hemels, 'Den Haag' gisteren. Ter inleiding op een onderzoek naar politieke journalistiek rond kabinetsformaties in de periode 1948-1958, in: *Politiek(e) Opstellen 1984-1985*. Jaarlijkse uitgave van het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid (Nijmegen, KU, 1986), pp. 56-72, alsmede van dezelfde auteur *Media: het beeld van alledag*. Dagelijks leven op en achter krantenpapier, een voordracht, gehouden op 24 juni 1986 in het kader van de lezingencyclus 'Dagelijks leven in Nederland', georganiseerd door het Instituut voor Politiek en Sociaal Onderzoek, IPSO, te Amsterdam. De tekst verschijnt eind 1986 in een bundel.

Vergelijkingen tussen de jaren tachtig en de jaren vijftig duiken steeds vaker op in kranten en tijdschriften. Er is daarbij sprake van het 'veelgemaakte decennium' en de 'verguisde jaren vijftig'.⁹ Voordat de herwaardering - na een onmiskenbare onderwaardering - omslaat in een overwaardering is het goed te proberen tot een genuanceerd beeld te komen. Daartoe kan onderzoek naar de betekenis van de parlementaire journalistiek in de jaren vijftig een bijdrage leveren.

Om de positie van de journalist

De gelijkschakeling van de pers onder de Duitse bezetting leidde na de bevrijding tot het stellen van kritische vragen over het functioneren van journalisten in de samenleving. Uit het zittingsjaar 1948-1949 van de Tweede Kamer dateert het berucht geworden wetsontwerp nr. 1179, voluit aangeduid als het 'Ontwerp van wet, houdende regelen nopens de verantwoordelijkheid van journalisten en andere bij de pers werkzame personen voor journalistieke arbeid (Wet op de journalistieke verantwoordelijkheid) van 25 Maart 1949'. Een commissie onder voorzitterschap van de Utrechtse hoogleraar in het strafrecht, prof. dr. W. Pompe, had vanaf begin 1946 gewerkt aan een ontwerp-perswet en toen deze onderneming geen haalbare kaart bleek, aan een wetsontwerp op de journalistieke verantwoordelijkheid.

Over de grondslag van het vrije persbestel in de democratie staat in de overigens zo uitgebreide Memorie van Toelichting bij dit ontwerp slechts het volgende (sub I Algemeen) te lezen: 'Waar in een moderne democratie de directe band tussen Regering en Volksvertegenwoordiging enerzijds en kiezers anderzijds nu eenmaal zeer los is geworden, is voor de pers de taak weggelegd een waardevol medium te zijn tussen de staatsorganen en de bevolking. Een vrije pers vormt also een uitermate belangrijk element in het democratisch bestel.'

De dreiging van een alomvattende publiekrechtelijke tuchtregeling voor journalisten mobiliseerde veel verzet in kringen van zowel journalisten als dagbladuitgevers. Gedurende het gehele decennium bleef de kwestie een rol spelen, omdat alles in het werk werd gesteld om tot een privaatrechtelijke regeling van het tuchtrecht voor journalisten te komen. Dit lukte eind 1959, toen de Raad voor de Journalistiek werd ingesteld en de regering op 2 februari 1960 het uit 1949 daterende wetsontwerp op de journalistieke verantwoordelijkheid introk. De Raad voor de Journalistiek kon, in tegenstelling tot de medio 1948 opgerichte Raad van Tucht, de ingediende klachten behandelen los van de vraag, of de betrokken journalist georganiseerd was. De commissie-Pompe werd op 7 juni 1960 opgeheven.¹⁰

---

⁹ Bijvoorbeeld John Jansen van Galen, De leidersdemocratie, in de Haagse Post van 19 juli 1986, pp. 20-21, hier p. 20.

¹⁰ Vgl. M. Schneider i.s.m. J. Hemels, De Nederlandse krant. Van 'nieuwstydninghe' tot dagblad, Baarn 1979, pp. 331-332. Een en ander is uitvoeriger behandeld in de dissertatie

Een zaak die de positie van de journalisten ook raakte, was die van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie. M. Rooij heeft in zijn in 1956 verschenen dissertatie de afwijzende houding van de persorganisaties met veel argumenten een wetenschappelijk verantwoorde grondslag gegeven. De specifieke ideeële factoren die de bedrijfstak van de pers beheersten, zouden een publiekrechtelijk lichaam vooralsnog in de weg staan. Ook ten aanzien van een afzonderlijke wettelijke regeling van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie voor het dagbladbedrijf stond Rooij sceptisch: de 'volonte generale zou ontbreken'.¹¹

Behalve het proefschrift van Rooij uit 1956 over het economisch-sociale beeld van het dagbladbedrijf in Nederland verscheen twee jaar later de dissertatie van N. Cramer over parlement en pers in verhouding tot de overheid.¹² Was Rooij hoofdredacteur van de Nieuwe Rotterdamse Courant, Cramer genoot onder zijn vakgenoten bekendheid als parlementair redacteur van Het Parool. Beiden waren bovendien buitengewoon actief in de Federatie van Nederlandse Journalisten. Deels door hun reputatie in journalistieke kring, maar toch vooral door de onderwerpen van de proefschriften zelf besteedden de collegae-journalisten veel aandacht aan deze publikaties. Rooij en Cramer hebben zeker ook bijgedragen tot een toenadering tussen de wereld van de wetenschapsbeoefening en die van de journalistiek, hetgeen bevorderlijk was voor de studie van de pers.¹³ Ze begonnen spoedig na hun promoties een wetenschappelijke carrière aan respectievelijk de (huidige) Universiteit van Amsterdam en de Rijksuniversiteit Leiden.

De journalistiek bleef een vrij (toegankelijk) beroep en wist het door de oorlogsjaren geschade imago van de pers bij het publiek spoedig weer te verbeteren. Ook politici namen de journalistiek ernstig. Van een antidemocratische instelling van journalisten was geen sprake. Voor politiek werd in de dagbladkolommen veel plaatsruimte ingeruimd, terwijl de strekking van de opinievormende bijdragen, zelfs als heftig kritiek werd geuit, niet op anti-democratische gevoelens inspeelde. De politieke journalistiek werd in sterke mate gekenmerkt door zelf opgelegde spelregels van fair play en democratische gezindheid.

Neuzen in kabinetszaken

Het katholieke dagblad De Tijd hield er in 1949 een andere opinie op na dan het eveneens katholieke, maar meer behoudende dagblad De Maasbode, toen het ging om de nieuwsgierigheid van de journalistiek in kabinetszaken. Aanleiding

---

van J.M. de Meij, De vrijheid en de verantwoordelijkheid van de pers. Een onderzoek naar de betekenis van de Raad voor de Journalistiek in het kader van de informatievrijheid, Utrecht 1975.

¹¹ M. Rooij, Het dagbladbedrijf in Nederland. Een economisch-sociaal beeld, Leiden 1956, pp. 422-447, speciaal 438-439.

¹² N. Cramer, Parlement en pers in verhouding tot de overheid, Leiden 1958.

¹³ Vgl. J. Hemels, De journalistieke eierdans. Over vakopleiding en massa-communicatie, Assen 1972.

tot een Vrijmoedig Commentaar in De Tijd van 6 januari 1949 vormde de volgende beschouwing van De Maasbode: 'Zoeken naar onenigheid, naar meningsverschillen, naar spleten en scheuren in het kabinet behoort sinds enkele jaren tot de liefst beoefende journalistieke escapades van sommige Nederlandse kranten. Geen moeilijke beslissing kon voor de deur staan of een of andere speurneus onder journalisten wist aan zijn blad te berichten, dat de regering in twee groepen was verdeeld, dat de ministers van een bepaalde richting het niet met hun ambtgenoten eens waren, dat er harde woorden waren gevallen, dat er pressie was geoeft, dat er ruggespraak had plaats gevonden, dat een crisis had bedreigd, maar dat de barst toch op het laatste ogenblik nog was gelijmd.'

De Maasbode wenste het geheim van de ministerraad geerbiedigd te zien, zodat het hoogste politieke college in den lande in vrijheid kon discussieren, zonder gevaar dat iedereen er zijn neus tussen stak. De Tijd nam het echter op voor de journalistiek die de bedoelde en gekritiseerde berichten niet zomaar uit de duim zou zuigen. In geval van lichtvaardige berichtgeving zou dit eerder de informatiebronnen van de journalisten aan te wrijven zijn. Bovendien zou een en ander de politieke atmosfeer tekenen. Het leek De Tijd niet ondenkbaar, dat de gewraakte berichtgeving een gevolg was van te veel geheimzinnigheid. 'Een regering', zo hield de schrijver van het hoofdartikel¹⁴ zijn lezers voor, 'die op momenten dat zulks noodzakelijk of gewenst is, discretie wil ondervinden, doet, geloven wij, verstandig, wanneer het maar mogelijk is, openhartig te zijn. Niets bestrijdt het gerucht zo effectief als een behoorlijke voorlichting. Naast het recht op discretie, dat men de ministerraad bezwaarlijk kan ontzeggen, staat het recht op voorlichting, dat men een mondig volk moeilijk kan ontzeggen. Het eerste zal niet ontzien worden, wanneer men het tweede niet ontziet.'

De Tijd drong in feite aan op een minder angstvallige overheidsvoorlichting. Op grond van gegevens die ik hier niet naar voren breng, moet men concluderen, dat deze wens in de jaren vijftig steeds weer werd herhaald, maar niet vervuld. De betrekkelijkheid van het geheim van de ministerraad wilde de rooms-rode coalitie niet inzien, ook al was het de journalisten duidelijk, dat de meningsverschillen tussen en in de politieke partijen zich voortplantten in de ministerraad. Wanneer men buiten de ministerraad herhaaldelijk klokken hoorde luiden, moest men maar raden waar de klepels hingen.¹⁵ In dit opzicht wisten de KVP- en de PvdA-ministers onder leiding van minister-president W. Drees van geen wijken.

Voor de bioscoopbezoekers bood het bioscoopjournaal meermalen het beeld van Drees in een lange oliejas en met een veiligheidshelm tot bijna op zijn neus, bezig met een heikarwei ergens in de drassige bodem van de Randstad. Zo zagen de krantenlezers de in 1986 honderd jaar geworden Drees het vaakst. Er

---

¹⁴ Waarschijnlijk hoofdredacteur mr. J. Derks.

¹⁵ Zie voor de staatsrechtelijke aspecten Cramer, a.w., pp. 218-219.

werd dan gebouwd aan de toekomst van het land. Hoe daarover in de ministerraad werd gedacht, wordt inmiddels duidelijker uit de notulen die ook voor het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis een welkome aanvulling op gedrukte bronnen vormen.

Een 'delicaat geval' uit 1954

Wat toentertijd een 'delicaat geval' werd genoemd kan ons slechts hoofdschuddend amuseren. Het dateert van 25 november 1954. In de kranten ontstond een levendige polemiek over de vraag, of de pers mag publiceren wat in de Handelingen van de Tweede Kamer is geschrappt.¹⁶ Een naar de toenmalige parlementaire normen iets te ver gaande woordenwisseling tussen de socialist J.H. Scheps en de CHU-jkvr. Chr. W.I. Wttewaall van Stoetwegen vormde de aanleiding. De voorzitter van de Tweede Kamer, dr. L.G. Kortenhorst, maakte gebruik van de in 1934 geschapen mogelijkheid tot schrapping van de betreffende passage in de Handelingen,¹⁷ nadat hij met succes de betrokken parlementariërs had uitgenodigd hun harde woorden terug te nemen. Sommige kranten lieten echter de kans niet onbenut om den volke kond te doen van het voorval. Ze drukten de geschrapte passage daarbij af. Het is verbazingswekkend te lezen, hoeveel journalisten hun collegae deze handelwijze kwalijk namen. Een gezond commentaar van het Algemeen Dagblad luidde op 27 november 1954 echter: 'Er is maar een verantwoordelijkheid van de dagbladpers ten aanzien van hetgeen zij publiceert en dat is de verantwoordelijkheid volgens de wet. Aangezien noch ministers, noch Kamerpresidenten, gelijk staan met de wet, missen zij alle bevoegdheid om op de pers invloed uit te oefenen. Bovendien: een pers, welke vatbaar blijkt voor dit soort beïnvloeding, tekent haar eigen vonnis en wordt onvermijdelijk spreektrampet van wie toevallig aan de macht zijn. Ministers en Kamerleden gaan, maar de onafhankelijke pers blijft, juist ter bescherming van de democratie.'

Een ander liberaal geluid, in de traditie van het Thorbeckiaanse liberalisme, was een dag eerder van de Nieuwe Rotterdamse Courant gekomen. Ze had op 26 november geschreven dat het aanzien van het parlement niet was gediend met verdoezeling van hetgeen er in het openbaar gebeurde. 'En', zo had deze Rotterdamse krant er aan toegevoegd, 'de hele Kamer bedenke, dat zij zich dat aanzien door haar doen en laten zelf moet verwerven. Zij kan daarin worden gedwarsboomd door leden en ook door kranten, die het op de parlementaire democratie niet hebben voorzien. Maar het publiek zal dan wel weten uit welke hoek de wind waait. En de Kamer zal er tegen bestand zijn naarmate zij zich

---

¹⁶ Berichten verschenen in onder meer De Volkskrant en het Algemeen Handelsblad van 26 november 1954 en commentaren in het Algemeen Dagblad en de Nieuwe Rotterdamse Courant van respectievelijk 27 en 26 november 1954.

¹⁷ Vgl. Cramer, a.w., pp. 90-91.

gedraagt zoals een goed parlement betaamt en naarmate zij vruchtbaar en constructief werk levert.'

Een zelfde kwestie speelde nog eens, toen minister mr. J.M.A.H. Luns eind 1961 tijdens het toch wel geladen Nieuw-Guinea-debat de naam van het PSP-Kamerlid H.J. Lankhorst enkele keren verhaspelde, daarmee de parlementaire lachers op de hand kreeg en toen zo ver ging, dat hij Lankhorst als 'lamstraal' aanduidde.¹⁸ Telkens als in dit soort gevallen op de perstribune niet alleen meegelachen en meegegniffeld werd, maar de pen aangescherpt werd om leden van het kabinet of Kamerleden te kapittelen verloor de parlementaire journalistiek aan gouvernementele trekken en won zij aan gezag en zelfrespect. De jaren vijftig zijn de leerschool geweest voor de vrije opstelling die in de jaren zestig doorbrak en ons nu zo gewoon, zo alledaags, voorkomt, hoewel het in een niet eens zo ver verleden helemaal niet vanzelfsprekend was, dat de pers zich kritisch opstelde. Angst voor anti-parlementaire en anti-democratische tendensen was daarbij te lang een slechte raadgeefster geweest.

Scherts en ernst van een Kamervoorzitter

De hierboven al genoemde voorzitter van de Tweede Kamer, Kortenhorst, schreef tussen de derde dinsdag van september 1949 en eind 1962 ongeveer 650 afleveringen in de rubriek 'Tussen Plein en Binnenhof' van De Volkskrant.¹⁹ Als redactiegeheimen niet verjaren, vormt het bekend worden van het auteurschap van deze rubriek een uitzondering op de regel. Tijdens zijn leven was Kortenhorst er alles aan gelegen, dat hij niet als rubriekschrijver (columnist?) voor De Volkskrant werd ontmaskerd. Slechts enkele redacteuren van de krant wisten ervan en hoofdredacteur J.M. Lucker 'maakte zich er erg zenuwachtig over'²⁰, dat het geheim van de schrijvende Kamer-voorzitter zou kunnen uitlekken.

Op 27 november 1956 schreef Kortenhorst in zijn geheel eigen stijl over de parlementaire journalistiek. De tekst is hierbij gereproduceerd. In deze aflevering ontbreekt de figuur van de majordomus Romeo, de wijsgerige dienaar in wie Kortenhorst zichzelf herkende. Misschien voelde hij zich voor deze ene keer wel verwant met de Generaal als discussieleider. In ieder geval geeft hij een aardig

---

¹⁸ De parlementaire redacteur van De Gelderlander wijdde op 10 januari 1962 een uitvoerige beschouwing aan de naamsverhaspeling en de tekstveranderingen in de Handelingen. ANP-parlementair redacteur D.J. Hoekstra bundelde door de Kamervoorzitter op grond van het Reglement van Orde niet toegelaten uitdrukkingen en dergelijke (zogenaamde 'lijken') in: Een minister-president verkoopt nooit leugens. Lijken en andere onhoffelijkheden aan het Haagse Binnenhof, Dieren 1983.

¹⁹ Zie hiervoor J. Hemels, De emancipatie van een dagblad. Geschiedenis van De Volkskrant, Baarn (1981), p. 297.

²⁰ Aldus een mededeling van 16 september 1986 van H. Faas, de parlementaire correspondent van De Volkskrant in de jaren vijftig.

inkijkje in de wijze waarop precies dertig jaar geleden over de verhouding tussen politiek en pers werd gedacht.

Als Kortenhorst 'ons Kamerlid' aan het slot een pleidooi laat houden voor de wederinvoering van het 'analistisch verslag' doelt hij op het analytisch verslag. Waarschijnlijk was de auteur van 'Tussen Plein en Binnenhof' zelf van mening dat zo'n verslag voor de politieke elite een wenselijke aanvulling op de journalistieke verslaggeving kon vormen.